

14. Впровадити більш дієві форми контролю за виконанням учасниками навчально-виховного процесу програм, планів, норм та стандартів у сфері професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. 1991. № 34. 2. Левківський К.М. Багатоступенева освіта: проблеми реалізації // Інформаційний бюлетень РНМЦ УАВС. 1995. № 3. 3. Бекренев А., Михелькевич В. Интегрированная система многоуровневого высшего технического образования // Высшее образование в России. 1995. № 2. 4. Кириченко І.Г. Підготовку кадрів для органів внутрішніх справ України на рівень вимог сьогодення // Інформаційний бюлетень РНМЦ УАВС. 1995. № 4.

Надійшла до редколегії 15.10.99

*О.Н.Ярмиш, д-р юрид. наук
О.А.Гавриленко, канд. іст. наук*

ВІДОМЧІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ МВС У ХАРКОВІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Історія розвитку юридичної освіти в Харкові налічує майже два століття. Саме в нашому місті вперше в Україні з відкриттям у 1805 р. Харківського імператорського університету та створенням у ньому відділення моральних та політичних наук було розпочато підготовку майбутніх правників [1, с.15]. Але ще раніше, з другої половини XVIII ст., майже водночас зі створенням органів професійної поліції, в місті відбувалися систематичні тренувальні заняття поліцейських, де вони навчалися стрільбі, правилам огляду та затримання підозрілих тощо. Вже у другій половині XIX ст. в Харкові постійно діяли різноманітні курси з підготовки приставів, урядників, службовців залізничної жандармерії [2, с.15-16].

Бурхливі події 1917-1920 рр. знищили стару систему органів охорони громадського порядку. Нова держава – УРСР всупереч поширеній на той час концепції добровільної «народної міліції» все ж не змогла обійтися без органів, які професійно виконували б поліцейські функції. Необхідність розбудови освітніх установ для працівників новоствореної робітничо-селянської міліції у Харкові – тодішній столиці України – стала відчутною майже від самого початку функціонування цих органів. Вона зумовлювалася, насамперед, гострою нестачею у правоохоронних органах кваліфікованих кадрів, здатних виконувати покладені на них завдання із боротьби зі злочинністю, забезпечення громадського порядку, особистої та майнової безпеки громадян. Такий стан справ значною мірою зумовлювався тим, що до лав міліції УРСР з моменту її створення приймалися лише так звані «класово близькі» особи – робітники, селяни, колишні червоноармійці. У § 12 «Інструкції з організації радянської робітничо-селянської міліції», опрацьованої НКВС України в березні 1919 р., зазначалось, що на службу до мі-

ліції не можуть прийматися, зокрема, особи, позбавлені або обмежені у виборчих правах (тобто представники інтелігенції, буржуазії і т. ін.), службовці і агенти колишніх жандармських відділень та поліції. Начальницький склад міліції формувався виключно за партійною ознакою [3, 1919, №3; 6, с.52] Таким чином, фактично виключалася можливість прийняття до лав міліції освічених працівників, які мали значний досвід боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку. Отже, перед радянськими органами постало завдання налагодити ефективну систему підготовки кадрів.

Віднайдені архівні матеріали свідчать, що ідея розбудови освітньої системи для працівників міліції виникла вже у середині 1920 р. 18 липня начальник харківської губміліції в доповідній записці губернському виконавчому комітетові висловив пропозицію про створення у Харкові спеціальних курсів права для міліціонерів [4, ф. Р-203, оп. 1, спр. 49, арк. 40]. Вже невдовзі ідея набула практичного втілення. Визнавши підвищення кваліфікації необхідним не лише для працівників органів внутрішніх справ, але й для державних службовців взагалі, 29 липня 1920 р. губвиконком вирішив організувати при відділі управління курси для начальників міліції, політпрацівників, а також волосних та сільських працівників [4, ф. Р-203, оп. 1, спр. 2, арк. 73].

Становлення мережі спеціальних навчальних закладів системи МВС на Харківщині розпочалося у червні 1921 р. відкриттям курсів підготовки рядового та молодшого командного складу міліції (так званих «Курсів червоних міліціонерів»). Для навчання мобілізувалась сільська молодь – по 10 осіб від кожної волості. Показово, що інколи за рішенням різноманітних місцевих органів кошти на обмундирування, а подекуди й на утримання міліціонерів-курсантів стягувалися із заможних селян («куркулів»). Резолюцію такого змісту, наприклад, було прийнято 24 липня 1921 р. Зміївським повітовим з'їздом незможних селян [4, ф. Р-203, оп. 1, спр. 483, арк. 10]. Перш ніж розпочати вивчення спеціальних дисциплін, викладачам часто доводилося навчати курсантів грамоті, оскільки значна їх частина була неписьменною.

В 1921 р. в Україні були створені губернські (окружні) курси командного складу, одними з перших серед яких стали Харківські [1, С.49]. Протягом кількох тижнів курсанти мали вивчати загальноосвітні дисципліни, а також знайомитись з основами права. Щоправда, внаслідок невисокої кваліфікації викладачів рівень правової освіти працівників міліції спочатку залишався досить низьким. Головним наслідком розгортання освітньої діяльності на цьому етапі стала ліквідація неписьменності серед командного складу до 1925 р., а серед решти працівників - до початку 30-х років [5, с.30].

Поступово курси підготовки командного складу почали діяти регулярно, і кожен випуск направляв для практичної роботи до органів міліції кілька десятків працівників, здатних керувати окремими підрозділами, забезпечувати виконання завдань, покладених на органи внутрішніх справ.

Так, у листі військового комісара курсів до президії харківського губвиконкому 10 липня 1922 р. повідомлялося, що Перші окружні курси Головміліції УРСР здійснили випуск 112 курсантів, які успішно завершили навчання [4, ф. Р-203, оп. 1, спр. 581, арк. 336-337].

З часом харківські курси були перетворені на Всеукраїнську школу командного складу міліції та розшуку. До лав курсантів згідно діючого положення відтепер могли зараховуватися лише особи, які вже відпрацювали в органах міліції та розшуку не менше 6 місяців на посадах, не нижчих районного наглядача та рівнозначних їм. Заняття в школі у відповідності з навчальним планом проводилися вже протягом року і включали не лише ґрунтовну теоретичну підготовку начальницького корпусу, а й практичні заняття, де курсанти мали можливість ознайомитися з досвідом роботи кваліфікованих працівників і водночас випробувати свої сили, застосувати знання, набуті під час аудиторних занять [6, с.10]. Але школа командного складу міліції та розшуку перебувала у Харкові недовго. Вже наприкінці 1925 р. її було переведено до Києва.

Незважаючи на докладені зусилля, проблема нестачі грамотних, професійно обізнаних працівників не втратила своєї гостроти й у 30-ті роки. Насамперед це було пов'язано з «чистками» в органах внутрішніх справ, що виривали з лав правоохоронців чимало сумлінних фахівців. Найзначнішою була чистка 1935 р., здійснена за ініціативою наркома внутрішніх справ СРСР Г.Ягоди, внаслідок якої лише до кримінальної відповідальності в цілому по СРСР було притягнуто 13715 працівників міліції. Звичайно, й Харківська область не була винятком.

Послаблення не лише професійного, а й загальноосвітнього рівня значної кількості працівників харківської міліції викликало серйозне занепокоєння керівних органів і вимагало застосування невідкладних заходів. Наприклад, у жовтні 1939 р. Дорожнім відділом робітничо-селянської міліції Південної залізниці було видано наказ про організацію навчання командного складу на станціях Харків-Пасажирський та Харків-Основа на базі першої залізничної школи. Наказом призначалися старости класів, які зобов'язувалися доповідати про відвідування занять особисто начальникові Дорвідділу [7, с.36]. Водночас слід зазначити, що, незважаючи на складну обстановку 30-х рр., система спеціальних навчальних закладів розвивалася та вдосконалювалася. Зокрема, у 1933 р. Харківську школу робітничо-селянської міліції було реорганізовано та значно розширено. Їй надавалося право готувати не лише рядових міліціонерів та молодших командирів, а й оперативно-начальницький склад для заміщення вищих посад у системі НКВС [2, с.16]. З 30-х рр. юристів вищої кваліфікації, в тому числі й для органів міліції, почав готувати єдиний в Україні Харківський юридичний інститут, створений внаслідок реформування у 1929 р. на базі правничого факультету Харківського інституту народного господарства [8, с.54].

На початку 40-х років Наркомат внутрішніх справ УРСР здійснив низку заходів, спрямованих на розширення мережі міліцейських начальних закладів та підвищення рівня навчання. Основна роль у вирішенні цього завдання відводилась спеціальним закладам освіти [9, с.122]. В результаті підрозділи міліції почали регулярно поповнюватися кваліфікованими кадрами, помітно підвищився їхній загальнотеоретичний рівень, вдосконалювались практичні навички оперативно-службової роботи не лише керівного і начальницького складу, але й рядових міліціонерів. Більш якісним стало навчання спеціалістів за окремими напрямками міліцейської служби. Завдяки ґрунтовній криміналістичній підготовці фахівців у діяльності органів НКВС ширше почали застосовуватися науково-технічні засоби та нові методи боротьби зі злочинністю.

Випускники відомчих навчальних закладів високо цінувалися. Відповідно до наказу НКВС СРСР № 442 від 17 червня 1940 року призначення спеціалістів з вищою освітою здійснювалося тільки з відома Головного Управління НКВС, а переміщення та звільнення – за згодою відділу кадрів НКВС СРСР.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни кадрова проблема в органах внутрішніх справ УРСР знову набула актуальності. Станом на 1 січня 1946 року органи внутрішніх справ УРСР були укомплектовані лише на 82%, а стаж роботи в міліції більшості працівників не перевищував п'яти років. У низці відомчих актів МВС СРСР, виданих на початку 1947 року, відзначалася слабка загальноосвітня підготовка міліціонерів, зверталася увага на незадовільний стан шкільно-курсової підготовки начальницького складу (особливо юридичного навчання). В цих умовах перед харківськими навчальними закладами, зокрема, школою міліції, знову постало завдання активізувати процес якісної підготовки кадрів. Наприкінці 1955 р. наказом №138 МВС УРСР у Харкові було створено Міжобласний навчальний пункт міліції [2, с.16].

Чергове загострення кадрової проблеми спостерігалось у другій половині 60-х років, коли органи внутрішніх справ значно поповнилися. Незважаючи на те, що в системі Міністерства охорони громадського порядку в Україні у середині 60-х рр. працювала Вища школа у Києві, а спеціалістів середньої кваліфікації готували середні спеціальні школи міліції, проблема залишалася невирешеною. Нестача ґрунтовно підготовлених фахівців виявлялася, насамперед, у провідних службах – карному розшуку, підрозділах І СВ (БХСС), слідстві тощо. Це негативно впливало на результати оперативно-службової діяльності з профілактики та розкриття злочинів. До того ж доволі часто навіть на керівну роботу потрапляли випадкові, малоздатні для служби в міліції люди. Тому з 1969 р. розпочалося будівництво великих навчальних центрів та перебудова вже існуючих навчальних закладів.

З метою розширення та вдосконалення підготовки кваліфікованих кадрів розміщений у Харкові Міжобласний навчальний пункт у 1970 р. було перетворено на Міжобласну школу підготовки молодшого та середнього

начальницького складу міліції. Згодом на її основі утворилася Харківська спеціальна школа вдосконалення керівного складу МВС УРСР [2, с.16]. З 1983 р. фахівців-правоохоронців в Харкові готували Вищі курси МВС СРСР [10, с.66].

29 листопада 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла постанову «Про невідкладні заходи по зміцненню законності та правопорядку в республіці», якою передбачалося відкриття у Харкові вищого навчального закладу МВС. Понад рік тривали пошуки оптимальних форм реалізації цього рішення, здійснювалася відповідна підготовча робота.

Подальша генеза навчального закладу пов'язана з проголошенням Україною державної незалежності та необхідністю у цих умовах подбати про підготовку власних кадрів. Адже протягом десятиріч переважна більшість фахівців для органів внутрішніх справ України готувалася поза межами республіки (наприклад, слідчих готувала Волгоградська вища слідча школа). Єдиним вищим навчальним закладом цієї системи в Україні була Київська вища школа міліції МВС СРСР. Таким чином, у нових умовах цілком очевидною стала необхідність створення великого відомчого навчального закладу, діяльність якого була б спрямована насамперед на підготовку кваліфікованих юристів-слідчих для органів внутрішніх справ.

Замість колишніх курсів МВС у 1991 р. виник Спеціальний факультет Харківського юридичного інституту. Головним напрямом його роботи стала підготовка кадрів, здатних до виконання специфічних функцій, спеціалістів, які б поєднували в собі фундаментальну загальнопрофесійну підготовку із суто професійними, практичними навичками та вміннями. Процес становлення вищого навчального закладу тривав.

Наказом Міністерства освіти та МВС України № 8/7 від 9 січня 1992 року на базі Спеціального факультету МВС при Українській юридичній академії з метою підготовки юристів для роботи в органах внутрішніх справ було створено Харківський інститут внутрішніх справ. Новий навчальний заклад очолив ініціатор його розбудови народний депутат України О.М. Бандурка. До інституту було переведено значну кількість тих курсантів-українців, які навчалися у вищих закладах системи МВС за межами України і висловили бажання повернутися на Батьківщину. Крім викладачів, що раніше працювали на Спеціальному факультеті, до інституту прийшли фахівці з Національної юридичної академії України, Харківського державного університету, Харківського державного технічного університету радіоелектроніки, інших провідних навчальних закладів: серед них – 4 доктори та 36 кандидатів наук. Навчання курсантів здійснювалося на трьох факультетах. Наказом МВС України № 15 від 15 січня 1993 року був створений слідчо-криміналістичний (нині юридичний) факультет. З цього ж року стали діяти факультет економічної безпеки і факультет управління та інформатики. Крім того, з утворенням інституту в 1992 р. виникло відділення заочного навчання.

Від самого початку своєї діяльності Харківський інститут внутрішніх справ став надавати методичну допомогу іншим вузам системи МВС, готувати для них через свою ад'юнктуру науково-педагогічні кадри (з 1992 р. за 6 спеціальностями), розробляти та видавати підручники, іншу навчальну літературу.

Успіхи у роботі з підготовки кваліфікованих кадрів, високі темпи всебічного розвитку молодого навчального закладу стали підставою для його переведення на вищий, якісно новий рівень. Постановою Кабінету Міністрів України № 787 від 22 листопада 1994 р. Харківському інституту внутрішніх справ було надано статус Університету [11, 1994, 15 груд.]. За короткий час зусиллями професорів, викладачів, керівництва та всього колективу Університет перетворився на один з провідних навчальних закладів МВС України, посів помітне місце в загальнонаціональній системі освіти. На 9 його факультетах навчаються понад 12 тис. курсантів, слухачів, здійснюється підготовка фахівців за 8 спеціальностями та 12 спеціалізаціями. Навчальний процес забезпечує 41 кафедра, де працюють понад 410 викладачів, в тому числі 36 професорів, докторів наук; майже 170 доцентів, кандидатів наук. Сповнений почуття відповідальності та гордості за свій Університет, його колектив примножує зусилля, готуючи гідне поповнення для органів внутрішніх справ України.

Список літератури:

1. Харьковский государственный университет им. А.М.Горького за 150 лет. Х., 1955. 2. Бандурка О.М. Університет внутрішніх справ: минуле, сучасне, майбутнє // Інформаційний бюлетень Республіканського навчально-методичного центру. 1995. №3. 3. Вестник Народного комиссариата внутренних дел УССР. 4. Державний архів Харківської області. 5. Антонович А. Учеба в милиции // Бюллетень НКВД. 1925. №2. 6. Учеба в милиции // Административный вестник. 1926. №2-3. 7. Головка Б.Г., Мещеряков Є.В. Поліцейські системи в міжвоєнний період (1921-1939 рр.) // Історія органів внутрішніх справ. Ч.ІІ. XX століття. Х., 1999. 8. Національна юридична академія України. 1920-1995. Історичний нарис. Харків, 1995. 9. Из истории милиции советской Украины. К., 1965. 10. Головка Б.Г. Органи внутрішніх справ СРСР та УРСР в середині 50-х – на початку 90-х рр. // Історія органів внутрішніх справ. Ч.ІІ. XX століття. Харків, 1999. 11. Урядовий кур'єр.

Надійшла до редколегії 08.10.99

В.Г.Лукашевич, д-р юрид.наук

ПРИВАТНИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ СТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВУ РОЗВИТКУ ВІДОМЧОЇ ОСВИТИ

Історія відомчої, в системі Міністерства внутрішніх справ України, освіти почи-нається від часу проголошення Україною незалежності. Це дуже короткий проміжок часу, який не дозволяє робити якісь значні узагальнення та далекоглядні висновки. З іншого боку, раз по раз на шпальтах ві-